

Summary

Bal'zhik I.A. The Church Law as Legal Discipline in Domestic Legal Tradition.
– Article.

The article lights up history of forming of church law and its teaching in Ukraine and Russia from the Middle Ages up today. Conclusion about legal, but not especially theological character of church law is done.

Key words: church law, Nomokanon, Kormcha (Helmsman) book, the Saint Synod.

УДК 340.15(367)

М.Ю. Рязанов

**М. Ф. ВЛАДИМИРСЬКИЙ-БУДАНОВ ПРО СЛОВ'ЯНСЬКЕ
ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАВО**

XIX століття ознаменувалося якісно новим переломним етапом в історії правової науки в Російській імперії. І не випадково головним науковим надбанням XIX ст. став активний розвиток історії права [1, с. 18]. Одним із найвідоміших дослідників історії права поряд з Ф. І. Леонтовичем, М. Д. Іванішевим, В. В. Богішичем, безумовно, був М. Ф. Владимирський-Буданов.

Михайло Флегонтович Владимирський-Буданов, доктор російської історії, ординарний професор по кафедрі історії російського права, статський радник, син священика, народився в 1838 р. у селі Бороздине Веньовського повіту Тульської губернії. Освіту спочатку одержав в училищі свого повітового міста, а потім у семінарії в Тулі, потім поступив у Київську духовну академію (1857 р.), де пробув три роки, займаючись переважно науками історичними і філософськими. При переході на останній курс залишив академію (1860 р.) і перейшов в університет св. Володимира на історико-філологічний факультет, почавши тут свою освіту з першого курсу.

У 1864 р. М. Ф. Владимирський-Буданов закінчив курс університету зі ступенем кандидата, при цьому він обрав предметом кандидатського дослідження “стародавні статутні земські грамоти”, бо тодішні державні реформи й події із самого початку направили його історичні заняття не до політичних фактів російської історії, а до історії установ, або, точніше, до внутрішньої історії права.

Після захисту цієї дисертації, весною 1869 р., Владимирський-Буданов одержав пропозицію від історико-філологічного факультету університету св. Володимира зайняти в ньому посаду доцента по російській історії, а від Демидівського юридичного ліцею – зайняти в ліцеї посаду екстраординарного професора історії російського права. Він віддав перевагу останньому й разом з тим одержав річне відрядження за кордон і по Росії [2, с. 111-117].

Особливістю поглядів М. Ф. Владимирського-Буданова на походження й сутність держави і права є розгляд цих питань у національно-історичній площині. Його цікавив факт виникнення й розвитку держави і права певних націй, тому він досліджував французьку, німецьку, російську державу й право, знаходячи в них, за наявності деяких загальних відправних рис, специфічні ознаки походження й розвитку.

Вивчення російського права М. Ф. Владимирський-Буданов здійснював у порівнянні з історією слов'янських законодавств, бо “предмет російського права ближче до історії слов'янських законодавств... і доцільніше вивчати історію слов'янських законодавств не як окремий предмет, а ввести її в історію російського права як найважливіший елемент при порівняльному вивченні науки...” [3, с. 2].

Розглядаючи історію слов'янських законодавств і історію російського права, М. Ф. Владимирський-Буданов був переконаний в існуванні слов'янського права як цілого. Він вважав, що не підлягає сумніву щодо нього існування німецького права, незважаючи на повну політичну роз'єднаність племен [4, с. 34].

Право болгарське, сербське, хорватське, чеське він знаходив навіть у ті сторіччя, коли ці народи не мали власної державності й входили до складу Австрійської імперії.

Загальною “родовою сферою” права всіх слов'ян він називав слов'янське право [3, с. 40].

Наприклад, у своїй роботі “Невидані закони південно-західних слов'ян” він наполягає на особливій важливості законів м. Кастви та громади Вепринської для вивчення слов'янського права. Як відзначає автор, особливу цінність, поряд з деякими пам'ятниками слов'янського права, становить стародавність згаданих законів. Нарешті, значний інтерес становить їхній зміст, а також мова, якою написані зазначені закони (місцевий давньохорватський), що було особливо значимо для порівняльного вивчення давньоруських пам'ятників законодавства. М. Ф. Владимирський-Буданов бачив у цьому особливу значимість через те, що найдавніші норми права зрозумілі, коли зовнішня форма викрита в тубільний, тобто слов'янський вид. На думку вченого, з одного боку, чужа мова знеособлює та стирає колорит місцевості і значною мірою самої епохи. З іншого – у законодавствах, написаних вітчизняною мовою, легше відрізнити елементи запозичень [5, с. 96].

Що стосується права Чехії, то М. Ф. Владимирський-Буданов не визнавав у цій країні діючої ідеї слов'янського права, “про нього залишаються тільки спогади у вигляді історичних пам'яток”. За його затвердженням, принципово була б постановка питання про реальне буття слов'янського права саме у відношенні його до німецького або їх взаємодії, на основі яких заснувалося нове, штучне право – австрійське [3, с. 25].

Проводячи аналіз роботи Ф. Унгера, М. Ф. Владимирський-Буданов писав, що слов'янське право й німецьке право все-таки залишалися розділеними, а не зливалися в одне – австрійське. Він критикував роботу австрійського вченого, який вважав, що австрійське право – не тільки суміш німецького й слов'янського

права в Хорватії й Славонії, але й суміш 1) слов'янського й італійського в Далмації; 2) слов'янського, мадярського, німецького в Угорщині [3, с. 45].

Власних припущень щодо існування австрійського права як сукупності права слов'янського й німецького сам автор не дотримується, говорячи про те, що австрійські закони, незважаючи на їх існування й обов'язковість застосування не тільки на німецьких землях, але й на чисто слов'янських: Чехія, Моравія, Польща, – не можна називати правом.

Тут доречно відоме твердження М. Ф. Владимирського-Буданова про те, що не можна “право” ототожнювати з поняттям “закон”. Закон може бути вираженням правосвідомості певного народу, але може ним і не бути, коли воно накладено владою правителя, що походить від інших націй. Поки він існує – він обов'язковий для виконання, але не є вираженням права підлеглого народу...” [6, с. 95]. Схожі ідеї висловлював В. В. Богішич: “Народ не може поважати закони, які не відповідають його дійсним потребам. Нав'язуючи закони насильно, законодавець домагається лише зовнішнього виконання законів; вони не проникають у свідомість народу...” [7, с. 24].

М. Ф. Владимирський-Буданов відзначає важливість розуміння можливості існування окремої історії права груп народів. Можлива історія права груп держав, на які поділився один народ. Так, існує теорія німецького права як одного цілого, незважаючи на те, що однієї німецької держави не було. Можлива історія слов'янського права, незважаючи на повну політичну роз'єднаність слов'янських племен. “Велика різниця єдності національного при державному поділі і єдності державного при національному поділі”.

Цікавими є в цьому зв'язку дослідження М. Ф. Владимирського-Буданова права Польщі та Литви. У своїй роботі він категорично заперечує те, що польське та литовсько-руське право зовсім зникло під впливом німецького права та на його місці з'явилося будь-яке третє, не схоже ні на те, ані на інше. Навпаки, польське та литовсько-руське право під впливом німецького права набуло особливого забарвлення, що і робилося відмітною рисою саме польського права, яка відділяла його, наприклад, від східноруського права. Сам автор наполягає на тому, що вплив німецького права потрібно відрізнити від запозичення через те, що вплив німецького права на польському ґрунті дав результат, іноді зовсім протилежний тому, що був досягнутий німецьким правом у його батьківщині [8, с. 34-43].

Слід зазначити, також, що М. Ф. Владимирський-Буданов здійснював аналіз робіт Г. Ганнеля та Г. Іречека – видатних славістів того часу. У своїх роботах ці дослідники називають своє національне право не моравським і чеським відповідно, а слов'янським. Буття права чехів, австрійських сербів і почасти хорватів продовжується в їх загальній родовій сфері – слов'янському праві. Тут, а не в неіснуючому австрійському праві, потрібно шукати основу їх буття.

На підтвердження ідеї слов'янського права М. Ф. Владимирський-Буданов наводить приклад “Зводу законів слов'янських”, що його видав у 1880 р. Гермен Іречек, у передмові до якого говориться: “Велике привабливе завдання вказати в законах слов'янських, що в них своє, що чуже, побачити – у чому

юридичний погляд слов'янських народів однаковий і в чому різний; нарешті, досліджувати, які юридичні установи слов'янські схожі з юридичними установами інших народів і які різні". Сам же Владимирський-Буданов розглядає слов'янське право як єдине ціле [3, с. 47].

Єдність слов'янського права досягається самотнім розвитком права в кожній слов'янській нації. Родина слов'янських народів може скластися тільки із самостійних повноправних членів. Саме це виявляє головним завданням слов'янської науки зміцнення самостійності і єдності кожних слов'янських націй окремо й у цілому. Цю ідею активно пропагував Л. Штур у творі "Слов'янство та світ майбутнього". У цій роботі автор наполягає на ідеї "національного слов'янського відродження" починаючи з Росії, бо росіяни – єдині слов'яни, що зберегли свою самостійність [9, с. 2, 151]. Тема слов'янського відродження також досить велика у творчій спадщині М. П. Драгоманова. У своїй науковій діяльності М. П. Драгоманов розглядав ідею слов'янського відродження в політичному, національному та суспільному значенні не тільки в цілому, але й кожної слов'янської народності окремо [10, с. 146-277]. Він вважав, що забуття власних суспільних підвалин, ідеології, моралі неминуче перетворює нації на об'єкт безсоромного маніпулювання й потім експлуатації з боку інших цивілізацій [11, с. 17-40]. Ці позиції досить активно досліджують сучасні вчені й дослідники, використовуючи прагнення слов'янських націй до незалежності для підтримки своєї національної ідеї, втіленої в реальність багатовікової мрії, – концепції слов'янської взаємності. На цьому тлі навряд чи можна прийняти твердження О. Ф. Скакун про абстрагованість ідеї слов'янської взаємності в М. Ф. Владимирського-Буданова, котрий не зв'язував її з інтересами класів, які борються, у дусі ідей марксизму-ленінізму, що не відповідає сучасним уявленням про умови розвитку суспільства [12, с. 139].

Хотілося б відзначити дослідницьку діяльність М. Ф. Владимирського-Буданова не тільки як історика права, але і як вченого-компаративіста. Можна стверджувати, що в Російській імперії, а зокрема в Україні, широке наукове застосування історико-порівняльного методу відбувалося саме в руслі слов'янознавства.

Вивчаючи роботи М. Ф. Владимирського-Буданова, М. А. Дамірлі справедливо помітив, що основою застосування історико-порівняльного методу до вивчення права є закон подібності явищ у різних народів, а останній при цьому пояснюється єдністю психологічних і фізичних законів природи людини, підтримуючи в цьому ідеї М. Ф. Владимирського-Буданова, які він виразив у "Огляді історії російського права". Саме подібність явищ уможливило запозичення правових норм одним народом в іншого [13, с. 26-27].

У концепції слов'янського права М. Ф. Владимирського-Буданова О. Ф. Скакун бачила головну методологічну ваду і тим, що сім'ю національних правових систем він підмінював поняттям національного права та був далекий від того, що національні правові системи розділилися на історичні типи, що відповідають кожній суспільно-економічній формації. Помітимо, що в сучасному світі категорія "правова система" вживається в декількох значеннях;

у найвужчому її понятті – “національна правова система” – розуміється як право певної держави. Категорія “правова сім’я” служить для позначення групи правових систем, що мають подібні юридичні ознаки, які дозволяють говорити про відносну єдність цих систем. Поняття “правова сім’я” відображає ті особливості деяких правових систем, які є результатом подібності їх конкретно-історичного розвитку: структури, джерел, провідних інститутів і галузей, правової культури, традиції тощо [14, с. 117-118].

Таким чином, не знаходить підтвердження думка О. Ф. Скакун про те, що розуміння глибинних закономірностей “права” можливо на основі конкретизації класової сутності права при певному економічному базисі, що є на даному етапі розвитку крайнощами комунізму й капіталізму.

Сьогодні по-новому виглядає концепція слов’янського права, що базується на ідеї “демократичних” рис, до яких М. Ф. Владимирський-Буданов відносить “народоправство”, общинну власність на землю, перевагу особистих якостей над походженням, договірне начало в сімейному праві, двоїстий характер батьківської влади, оцінку злочину за “обсягом злої волі”, а не за “походженням”, у німецькому праві та ін.

Треба помітити, що ті самі демократичні риси досліджували й доводили В. В. Богішич (“Збірник нинішніх правових звичаїв у Південних слов’ян”), Л. Штур (“Слов’янство та світ майбутнього”), В. А. Мацієвський (“Історія слов’янських законодавств”), а з недавнього часу також сучасні вчені й діячі культури глибоко вивчають слов’янську єдність.

Таким чином, ґрунтуючись на дослідженнях М. Ф. Владимирського-Буданова, можна дійти висновку про те, що:

1) його цікавив факт виникнення й розвитку держави й права певної нації, на основі чого він розвивав ідею існування французької, німецької й російської держави і права;

2) М. Ф. Владимирський-Буданов був переконаним прихильником існування слов’янського права як цілого, незважаючи на повну політичну роз’єднаність слов’янських племен і вплив на них інших неслов’янських правових культур.

Література

1. Виноградов П. Г. История правоведения / П. Г. Виноградов. – М. : Тип. Моск. ун-та, 1918. – 210 с.
2. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира, 1834 – 1884 / под ред. В. С. Иконникова. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1884. – 567 с.
3. Владимирский-Буданов М. Ф. Отчет о годичной командировке 1880-81 гг. / М. Ф. Владимирский-Буданов // Университетские известия. – К., 1881. – № 11. – С. 2-53.
4. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1908. – 695 с.
5. Владимирский-Буданов М. Ф. Неизданные законы юго-западных славян. Законник города Каствы и закон общины Вепринской / М. Ф. Владимирский-Буданов // Журн. Мин-ва народного просвещения. – 1881. – № 3-4. – С. 94-101.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. Хрестоматия по истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – К. : Тип. Оглоблина, 1915. – Вып. 2. – 587 с.

7. Богишич В. В. Сборник нынешних правовых обычаев у Южных славян / В. В. Богишич // Знание. – 1875. – № 3. – С. 21-31.
8. Владимирский-Буданов М. Ф. Немецкое право в Польше и Литве / М. Ф. Владимирский-Буданов. – СПб., 1868. – 268 с.
9. Штур Л. Славянство и мир будущего / Л. Штур. – СПб., 1909. – 176 с.
10. “Духовне відродження слов’ян у контексті європейської та світової культури”, X Всеукр. славистична конф. (1992; Чернівці). X Всеукраїнська славистична конференція “Духовне відродження слов’ян у контексті європейської та світової культури”, 1992 р. : [тези доп.]. – Чернівці : ЧДУ, 1992. – Т. 2. – С. 145-293.
11. Русско-славянская цивилизация: исторические истоки, геополитические проблемы, перспективы славянской взаимности : сб. ст. / отв. ред. Е. С. Троицкий. – М., 1998. – 496 с.
12. Скакун О. Ф. Политическая и правовая мысль на Украине (1816 – 1917) / О. Ф. Скакун. – Х. : Вече, 1987. – 158 с.
13. Дамирли М. А. Сравнительно-правовая наука в Украине: теоретико-методологические традиции (XIX – нач. XX вв.) / М. А. Дамирли. – О. : Феникс, 2007. – 96 с.
14. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) / А. Х. Саидов. – М. : Юристъ, 2000. – 448 с.

Анотація

Рязанов М.Ю. М. Ф. Владимирський-Буданов про слов’янське законодавство та право. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду поглядів видатного вченого, історика права М. Ф. Владимирського-Буданова на становлення і розвиток слов’янського права та законодавства. Він був переконаним прихильником існування слов’янського права як цілого, незважаючи на вплив інших неслов’янських правових культур.

Ключові слова: Владимирський-Буданов, слов’янське право, правова сім’я, литовсько-руське право, компаративістика.

Summary

Ryazanov M.Y. M. F. Vladimirskiy-Budanov about Slavic Law and Legislation. – Article.

The article is devoted to the views of the outstanding scientist, the historian of law M. F. Vladimirskiy-Budanov on the origin and essence of the slavic law and the legislation. He was the convinced supporter of existence of the slavic law, as whole, despite the influence of other not slavic legal cultures.

Key words: M. F. Vladimirskiy-Budanov, slavic law, legal family, Lithuanian-Russian law, comparative law.